

Németh S. Katalin

AZ EMLÉKKÖNYVEK HASZNÁRÓL ÉS KÁRÁRÓL

Már a cím is magyarázatra szorul: nem iskolás lányok életbölcseességeket vagy érzelmes közhelyeket, esetleg megmaradásra érdemes verseket továbbörökítő könyvecskéire vetjük szemünket, hanem olyan emlékkönyvekre, amelyekkel egy-egy tudományág jeleseit köszöntik kollégáik, barátaik, tanítványaik. Az emlékkönyv nem műfaj, csupán közhasznú elnevezés, amely gyakran meg sem jelenik magán a köteten. Német szövegekörnyezetben az alkalomhoz sokkal jobban illő „Festschrift” kifejezést használják, elkerülve ezzel azt a rossz ízű gondolatot, hogy emlékkönyvet annak a tiszteletére állítanak össze, akire már csak emlékezni tudunk. Az ünneplő kötet, a köszöntés különböző formáival, a címek megfogalmazási nehézségeivel szemmel láthatóan küzdenek az emlékkönyvek szerkesztői és nem is mindig sikerül a feladatot a személyes érzékenységek és a címadás szakmai korrektségének figyelembe vételével megoldani. A címek szeretnék megnevezni az ünneplőt, az ünneplés alkalmát és – tematikus kötet esetében – a kötet témáját is. Mindezt egyetlen mondatban természetesen lehetetlen végrehajtani, ezért a címek, alcímek, tartalom-megjelölések furcsa kavalkádja áll elő. Mielőtt azonban jó és rossz példákat sorakoztatnánk föl az emlékkönyvek szerkesztésére, néhány önkorlátozó határvonalat kell húznunk.

Minden szakkutató használ emlékkönyveket. Nem olvas, hanem használ. Olvasni a benne megjelent tanulmányokat szokás, az egész egyveleg kevés szakember érdeklődését váltja ki, és még kevesebb, aki munkájához egy-egy emlékkönyv valamennyi tanulmányának ismeretét nélkülözhetetlennek tartja. Hogy az emlékkönyvek mégis megkerülhetetlenek – ugyanakkor gyakran elérhetetlenek, bibliográfiailag feltáratlanok –, annak okait és következményeit kíséreljük meg a következőkben felvázolni.

Semmilyen szempontból nem törekszünk teljességre, tehát nem szemlézzük a közelmúlt (kb. 15 év) összes emlékkönyvét, még saját kutatási területünkről sem. Ugyanis mérhetetlenül elszaporodtak az emlékkönyvek. Természetesen – mivel a magyar címadásban nincs egységes megjelölés – az emlékkönyvek bibliográfiai számbavétele központi katalógusok segítségével is lehetetlen. (Ez talán szerencsés is, hiszen a német könyvtárak központi katalógusa több mint húszezer (!) Festschriftet tart számon – persze nem válogatva a tudományágak között.) Vizsgálódásunk kiindulópontja az volt: hol találunk a közhasznú kifejezéssel „rég magyar irodalom”-ra vonatkozó, szakszerűbb megfogalmazással: a kora újkori irodalomtörténetet érintő tanulmányokat, a korszak mely képviselőinek – mikor, mi célból, milyen eredménnyel – készült emlékkönyv. Mindennek felmérését pedig abból a tapasztalatból kiindulva kezdtük, hogy kurrens – ne legyünk telhetetlenek: nem naprakész, hanem évről-évre kész –

bibliográfiai feltárás nem létezik, az emlékkönyvek megismeréséhez, a bennük között tanulmányok felbukkanásához vagy elfeledéséhez „jó szerencse, semmi más” szükségeltetik. A szakterületek, korszakok keveredése miatt a szabadpolccal rendelkező könyvtárak – hiszen minden, könyvvel foglalkozó kutató álma a szabadpolc inspiráló közege –, tehát a könyvtárak nem tehetnek mást, mint egy helyen helyezik el az emlékkönyveket, valamilyen formális (cím szerinti betűrend, az ünnepelték névsora stb.) rend szerint sorakoztatva fel őket. Nagy feldolgozó kapacitással és szakmai felelősségtudattal rendelkező könyvtárak megkísérik ugyan analitikus katalógusukban a gyűjteményes kötetek tartalmi feltárását is és a Magyar Nemzeti Bibliográfia is tartalmaz (apróbetűs) részletezést, azonban – könyvtárosi és kutatói gyakorlatból tudjuk – viszonylag kevesen élnek ezekkel az átfogó bibliográfiai segítségekkel. Hogy ezután egy-egy korszak kutatója hogyan találja meg a számára is érdekes tanulmányokat, az már kitartásának és a véletlen segítségének köszönhető. Az emlékkönyvek ugyanis a legritkább esetben szerveződnek egy-egy téma vagy korszak köré, összeállításukat más szempontok vezérlik.

Mikor készül az emlékkönyv?

A válasz megfogalmazható, de bizony labilis. Klasszikus értelemben emlékkönyv készült elhunyt tudós tiszteletére, a rá való emlékezés és munkája, tanítása továbbélésének bizonyítékaként. Ünneplő, köszöntő kötet azonban általában kerek évszámhoz köthető: köszöntik a szerzők az ünnepeltet 50., 60., 65., 70., 75. születésnapján, aztán sajnos egyre ritkábban van lehetőség arra, hogy valaki születésének 80. vagy 90. évfordulóján is örülhessen a tanítványi, kollegiális megbecsülésnek. Előfordul az is, hogy a kötet még az ünnepelés céljából készül, azonban megjelenése már csak az emlékezés fájdalmas aktusává válik. Rövid szemlénkben minderre hozunk példát.

Kinek készül az emlékkönyv?

Tudósnak, tanárnak, kutatónak, valamely szakma bizonyos életkort elért képviselőjének. Tehát mindenkinek, aki elég sokáig él és/vagy elég barátja, tanítványa, kiadói ismerőse van.

Kik készítik az emlékkönyveket?

Kollégák, barátok, tanítványok, tisztelők, szakmai követők (a tanszékvezetői székben). Tehát mindenki, aki arra jár.

Hol és hogyan jelennek meg az emlékkönyvek?

Sehol és semmikor; csak az internetes hálózaton és csak meghatározott ideig hozzáférhetően; kis példányszámban, sokszorosításként vagy bibliofil megjelenési formában csak baráti körben; egyetemi (intézeti) kiadványként kis példányszámban, terjesztés nélkül; folyóiratok tematikus számaként, szinte csak az előfi-

zetők számára hozzáférhetően; hivatásos könyvkiadónál kis példányszámban, alig terjesztve.

Mi tartalmaznak az emlékkönyvek?

Verset, esszét, visszaemlékezést az ünnepeltre, visszaemlékezést a szerzőre, visszaemlékezést akármire, cikket bármiről, filológiai adalékot, szövegközlést, tanulmányt, könyvrészletet, korábban meg nem jelent asztalfiók-kincset/maradékot, bibliográfiát, rajzot, fényképet.

Hol érhetőek még el az emlékkönyvben megjelent írások?

Sehol (egyedi megjelenés), szakfolyóiratban (korábban és későbbben egyaránt), konferenciakötetben, a szerző gyűjteményes tanulmánykötetében – bárhol.

Mire jó tehát az emlékkönyv?

Hát, igen... Az ünneplésre.

Mitől függ egy emlékkönyv megjelenése?

A pénztől. Mivel szeretünk ünnepelni és akár ünnepeltként, akár ünneplőként jól eső érzés átélni a szakmai megbecsülés és a baráti szeretet pillanatait, nem is kárhozzátjuk az emlékkönyveket, és legkevésbé sem szeretnénk rossz érzést kelteni azokban, akiket valaha már emlékkönyvekkel köszöntöttek barátaik, és/vagy akik még előtte állnak ennek a gesztusnak. Megjegyzéseink inkább arra szolgálnak példát, milyen a jól szerkesztett emlékkönyv, milyen hibákat lehetne elkerülni, és miért tűnik kilátástalannak egy-egy szakterület szakirodalmának áttekinthetése az emlékkönyvek feltárása nélkül.

A vizsgált területen, a régi magyar irodalom kutatói között évtizedek óta szokásos a baráti, alkalmi nyomtatvány közreadása. Ezek a különlenyomat-méretű füzetkék gyakran csupán az ünnepelt és a résztvevők tulajdonában maradnak és még a jelentős könyvtárak sem kapnak belőlük példányt. Mindez még rendben is lenne mindaddig, amíg csupán személyes érzelmek kifejezéséről, az ünnepelt szerző érdemeinek komoly vagy tréfás taglalásáról van szó, mint például a hetvenéves Tolnai Gábor esetében, amikor az Iparművészeti Főiskola tipográfushallgatóinak munkájaként jelent meg *A Thuribulum aureum. Arany temjénező, az az A híres neves Tolnai Gábornak jeles írásairól való tizenkét idvességes elmélkedések*.¹ Vannak azonban ebben a sorozatban olyan kiadványok is, amelyek fontos szövegközléseket vagy sehol máshol nem publikált adatokat tartalmaznak. A Klaniczay Tibor 60. születésnapjára összeállított *Régi magyar századok. Adatok a re-*

¹ Összeáll. KLANICZAY Tibor, TARNAI Andor, közléteszi az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke, az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszansz-kutató Csoportja, a Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-grafikai Tanszéke, Bp., 1980.

neszázsz és a barokk irodalom történetéhez² az idők folyamán egyre ritkább kiadvánnyá vált, a még meglévő példányok sorra tűnnek el a nyilvános könyvtárak gyűjteményeiből. Amint halad az idő a kollégák fölött, úgy növekszik a baráti kiadványok száma: Jankovics József 50,³ Tüskés Gábor 50,⁴ Szabó G. Zoltán 60,⁵ Ritoók Zsigmondné 70,⁶ Mezei Márta 75,⁷ Csonka Ferenc 80 éves korában kapott születésnapra meglepetést.⁸ (Persze akadt olyan ünneplés is, ahol mások által szerkesztett kiadvány nem lévén, maga az ünnepezt szórakoztatta a megjelenteket egy példányban kinyomtatott, saját személyére szabott családtörténetével és enciklopédiájával.) Az ajándékozás gesztusán túli tudatos szerkesztést csupán a *Pro-dromus. Tanulmányok a régi és az újabb magyar irodalomról* címen Tarnai Andor 60. születésnapján köszöntő füzetkékben látunk. A kiadvány nem veszi túl komolyan saját magát, a szerkesztői utószó (Kovács Sándor Iván) szerint: „A kis kötetbe kizárólag olyan fiatal kutatók dolgozatait vettük fel, akik Tarnai professzor aspiránsai, doktorandusai, tanítványai; akik a Tanszék vonzáskörében tevékenykednek. A Bél Mátyástól kölcsönzött *Pro-dromus* cím is erre utal: ezek a dolgozatok kiteljesedő későbbi munkák, majdani nagyobb összefoglalások előfutárai, hírmondói.”⁹

Az alkalmiság tetőpontját azonban az az emlékkönyv érte el, amely az ünnepezt 50. születésnapjára készült és csupán az interneten olvasható. Ha a tanulmányok szerzői műveiket nem publikálnák később könyv formában (néha többször is), ma már nehezen lenne megközelíthető a *Horváth Iván 50. születésnapjára* 1998 áprilisában készült összeállítás (szerkesztette: Decsi Tamás és Tóth Tünde), amelynek elérhetősége hajdanán <http://indigo.elte.hu/palimpszeszt/pali10/05.htm> volt. A nem létező kötetet és a Palimpszeszt folyóiratot manapság a kitaró kereső a <http://bt.k.elte.hu/palimpszeszt/pali10/05.htm> címen találhatja meg. Ugyancsak hálózaton volt olvasható egy ideig a Zemplényi Ferencet köszöntő tanulmány-

² Közzéteszi az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz-kutató Csoportja, a Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-grafikai Tanszéke, Bp., 1973.

³ *Jankovics József 50. születésnapjára*, Bp., 1999. március 10., Balassi Kiadó – Rebakucs, 30 l.

⁴ *Labor omnia vincit. Tanulmányok Tüskés Gábor 50. születésnapjára*, szerkesztette BRETZ Annamária, HEGEDŰS Béla, CSÖRSZ Rumen István, Bp., 2005. szeptember 13., Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 108 [1] l.

⁵ *Szabó G. Zoltán 60. születésnapjára*, Bp., 2003. április 9., Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 79 l.

⁶ *Ritoók Zsigmondné Szalay Ágnes 70. születésnapjára*, készült a Balassi Kiadó gondozásában, közreadja a Rebakucs, Bp., 2001. június 13., 39 l.

⁷ *Mezei Márta 75. születésnapjára*, Bp., 2004. július 10., Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 102 [1] l.

⁸ *Csonka Ferenc 80. születése napjára*, Bp., 1996. április 3., Balassi Kiadó, 22 [1] l. – A baráti gesztust megtestesítő, majd később bibliofil ritkaságnak számító füzetek megjelentetésénél nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a Balassi Kiadó, élén Köszegehy Péter igazgatóval, szívvel-lélekkel és legalább annyi materiális segítséggel gondozta ezeket a kiadványokat.

⁹ Szerkesztette KOVÁCS Sándor Iván, közzéteszi az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, Bp., Magyar Iparművészeti Főiskola, 1985, 47 l.

gyűjtemény is, azonban a közelmúltban a Palimpszeszt kiadásában végül nyomtatásban is megjelent *Allegro con brio. Tanulmányok Zemplényi Ferenc hatvanadik születésnapjára* címmel.¹⁰ A résztvevők és külső érdeklődők számára pillanatnyilag (2006 augusztusában) csupán CD-n hozzáférhető az a háromkötetes tanulmánykötet, amely borseprő színű bársonyba kötve egyetlen példányban létezik és Szörényi László 60. születésnapjára került az ünnepelt asztalára. A mintaszerűen megszerkesztett összeállítás azt a sokszínűséget tükrözi, amely az ünnepelt jellemzője: található benne szubjektív visszaemlékezés, szövegközlés, tanulmány a magyar és a világirodalom szinte minden korszakáról, a művészettörténet és a történettudomány területéről. Miután az illusztrációk a CD-re nem kerültek fel és a forgalmazásra sem gondolt senki, sok szerző és számtalan jövődöbéli olvasó érdeke lenne, hogy a kiadvány eljusson a nyomdai megjelenés szintjére.¹¹

A – más okokból – meg nem jelent, mégis létező emlékkönyvek közé tartozik az a háromkötetes gyűjtemény, amely Vásárhelyi Miklós 70. születésnapjára készült. Maga a szerkesztés módja is a legendák ködébe vész. Érdeemes tehát felidézni, mit írnak erről maguk a szerkesztők, Szörényi László és Szabó G. Zoltán, akik 1987. augusztus végén határozták el, hogy az október 9-i születésnapra emlékkönyvet állítanak össze: „Az írások e kötet számára készültek, de mivel az Emlékkönyv publikálására nem gondolunk, az érdeklődők számára csupán egy-egy példányt tudunk elhelyezni az Eötvös Könyvtárban és az Országos Széchényi Könyvtárban – az egyes szerzők később különböző fórumokon publikálhatják.” Hogy a sokoldalú és feledhetetlen Vásárhelyi Miklós emlékkönyve (amely tartalmazza egy Vásárhelyi-bibliográfia kezdetét is),¹² miért kerül említésre a kora újkori szakirodalmat szemlélő emlékkönyvek között, annak indoklásául álljanak itt az e korszakot tárgyaló tanulmányok címei: Benda Kálmán: *A moldvai magyarok a XVI–XVII. században*; Szilasi László: *Magyar múlt, török jövő (Adalék a török megszálló hatalom történeti érdeklődéséhez a XVII. század első harmadában)*; Ötvös Péter: *Unvercagt Farkas hirtelen halála („naponkint fejekre várják az büntetést”)*; Herner János: *Boszorkányok Erdély politikai küzdelmeiben*. Nem hagyható említés nélkül, hogy a 16. századi szellemi mozgalmak nagy hatású, ám keveset publikáló kutatójának, a soha emlékkönyvet nem kapott Pirnát Antalnak itt olvasható *Commentarii* című önvallomása hitről, tudományról, szerelemről. Vajon hányan ismerik?

Vannak olyan emlékkönyvek is, amelyek ugyan elérték a nyomtatás szintjére, de emlékkönyv-jellegüket alig lehet észrevenni. Az 1981-ben megjelent *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* XVIII. kötetéről csak a bennfentesek tudják, hogy ez volt az első Keserű-emlékkönyv. A tartalomjegyzékhez tartozik ugyanis egy csillaggal megjelölt diszkrét megjegyzés, miszerint „a kötetben olvasható tanulmányok többsé-

¹⁰ Szerkesztette: BÁNKI Éva és TÓTH Tünde, Bp., Palimpszeszt, 2002, 413 l.

¹¹ „Nem sülyed az emberiség!”. *Album amicorum Szörényi László LX születésnapjára*, főszerkesztő JANKOVICS József, SZABÓ G. Zoltán, felelős szerkesztő CSÁSZTVAY Tünde, szerkesztő CSÖRSZ Rumen István, a szerkesztésben részt vettek HORVÁTH Krisztina, SÁRKÓZY Péter, BRETZ Annamária, HEGEDŰS Béla, HAFNER Zoltán.

¹² *Emlékkönyv Vásárhelyi Miklós hevenedik születésnapjára*, szerkesztette SZABÓ G. Zoltán, SZÖRÉNYI László, Bp., 1987 (gépirat).

ge egy baráti összejövetelen hangzott el, amelyen az akkor ötven esztendőes *Keserű Bálintot* köszöntötték kollégái és volt tanítványai”.¹³ A hetvenéves Keserű Bálintot már az általa elindított könyvsorozatban megjelentetett nemzetközi részvétellel közreadott monumentális tanulmánykötet köszöntötte, amelynek tematikai sokrétűségét a kötet címe is kifejezte.¹⁴

A nyomtatásban megjelent, könyvként olvasható „emlékkönyvek” szerkesztői a legváltozatosabb módon próbálják kiküldeni a közkeletű, ám kissé unalmas címadást. Úgy tűnik, ez legkevésbé a történészeknek sikerül: „Emlékkönyv” készült Jakó Zsigmond,¹⁵ R. Várkonyi Ágnes,¹⁶ Benda Kálmán,¹⁷ Vásárhelyi Miklós születésnapjára és köszöntésére. A H. Balázs Évát ünneplő tanítványok latin címet adtak a kötetnek, de az alcím már emlékkönyvnek nevezi önmagát: *Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*.¹⁸ Minden bizonnyal ezt a visszás helyzetet próbálta meg Bak János megkerülni azzal, hogy tanulmánya első mondatában, felállalva a nyelvek tudatos keverését, a német megjelölést használja: „Az itt közölt forrás furesza választásnak tűnhet H. Balázs Éva *Festschriftjébe*”. Latin címet kapott a Klaniczay Tibor 60. születésnapjára készült kötet: *Collectanea Tiburtiana*.¹⁹ szokásos tisztelgő formulával élnek Tamás Attila köszöntői: *In honorem Tamás Attila*,²⁰ és minden eddigitől eltérő keverése a nyelveknek Nemeskürty István ünneplése: *Hommage à Tanár Úr*.²¹ A leggyakoribb megjelölés a „köszöntésére”, „tiszteletére” megfogalmazás, gyakran a kötet műfajának megadása nélkül: *Ferenczi László köszöntése 65. születésnapja alkalmából*,²² *Kabdebó Lóránt köszöntése 65. születésnapja alkalmából*.²³ Költői képpé nemesedett a kodikológus-tudós köszöntése: *Jubileumi cso-*

¹³ Tomus XVIII. A kötetet összeállította CSETRI Lajos, Szeged, JATE BTK, 1981, 122 l. (A sejtelmes megjegyzésből egyébként nem derül ki, hogy Keserű Bálint *mikor* volt ötvenéves. A következő jubileumra készülők kedvéért eláruljuk: a baráti összejövetel 1977 augusztusában volt.)

¹⁴ *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tisztületére*, szerkesztette BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, ÖTVÖS Péter, Szeged, JATE Régi magyar irodalom tanszéke, 1997 (Adattár, 35), 695 l.

¹⁵ *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*, szerkesztette KOVÁCS András, SIPOS Gábor, TONK Sándor, Kolozsvár, 1996.

¹⁶ *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulójára ünnepére*, szerkesztette TUSOR Péter, Bp., ELTE Bölcsészettudományi Kara, 1998, 644 l.

¹⁷ *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*, szerkesztette GLATZ Ferenc, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1993, 451 l.

¹⁸ Szerkesztette KALMÁR János, Bp., ELTE Bölcsészettudományi Kara, 1997.

¹⁹ *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tisztületére*, szerkesztette GALAVICS Géza, HERNER János, KESERŰ Bálint, Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1990 (Adattár, 10), 468 l., + képek.

²⁰ Szerkesztette GÖRÖMBEI András, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2000, 504 l.

²¹ Szerkesztette KOLTAY Gábor, Bp., Szabad Tér, 2000, 352 l.

²² Szerkesztette FRIED István, KABDEBÓ Lóránt, KOVÁCS Viktor, Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara, 2003, 284 l.

²³ Szerkesztette BESSENYEI József, FERENCZI László, KOVÁCS Viktor, PÁLFI Ágnes, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, 2001, 351 l.

kor Csapodi Csaba tiszteletére.²⁴ A legtöbb kötet kap valamilyen témakört, időhatárt megjelölő címet, amely a későbbiekben számos bonyodalmat okoz.

Arra a kérdésre, hogy mikor jelenik meg egy „emlékkönyv”, bizonytalan választ adhatunk. Feltehetően akkor, ha a szerzők, szerkesztők szándéka, szorgalma, pontossága mellett a megjelentetéshez szükséges pénz is előteremthető. Ez eredményezi, hogy több ünneplő kötet csupán kézirat formában jut el először az ünnepelthez, és a könyv formájú megjelenés ugyanúgy ki van téve a pénzügyi körülményeknek, mint ahogy a kéziratban átadott cikkek további sorsa, második, harmadik megjelentetése is követhetetlen. Álljon itt néhány nem egészen unikális példa: a Klaniczay Tibor hatvanadik születésnapjára készült kötet csupán a 66. évfordulóra jelenhetett meg, és ez a „számmisztikus” helyzet külön elmélkedésre készítette a kötet szerkesztőit *A 60 és a 66 misztikus értelmezése* címmel, amelyben nemcsak a szerzői vagy szerkesztői késlekedésről esett szó, hanem a csillagok szükséges konstellációjáról is: „A kiadást támogatandó két világrendszer fogott össze: egy szocialista miniszter és egy tőkés alapítványtevő. Így szóltak szívükben: [a redaktor] «számlálá előttünk inségét» (Teleki Mihály levelezése II. köt. 66. levél). Kinyitották tehát bugyellárisukat”. (A számmisztika kifürkészhetlensége folytán a köteten már az 1990-es évszám szerepel, tehát az ünnepelt a 67. évet is betöltötte. Köszönő levelében Klaniczay Tibor is minden szerző számára világossá tette a kötet történetét a gépiratos változattól a nyomtatásig: „E cikkek egy része azóta [1983 óta] már megjelent valahol, mások változatlanul, vagy továbbfejlesztve a most kapott kötetben látnak napvilágot, eljutva végre a megérdemelt nyilvánossághoz”.²⁵ Hasonló a helyzet Lukácsy Sándor köszöntésével is. A kéziratként átadott kötet (*Visszazáró tükrök. Tanulmányok Lukácsy Sándor 75. születésnapjára*) szerkesztői a két-éves várakozás eseményeit a következőképpen foglalták össze: „Miközben a kötet ma szokásos kiadási előkészületei folytak, a kéziratok is megkezdtek szintén szokásos utóéletüket: gyűjteményes kötetekbe válogatta be őket szerzőjük, folyóiratok szerkesztőségébe kerültek. Több esetben maga a szerző kért változtatást vagy cserét, újabb vagy pontosabb tudományos eredményekre jutva kutatásai során. Ezért a most megjelenő könyv csak zömében azonos a Lukácsy Sándornak átnyújtott példánnyal.”²⁶ (Az már csak a szokásos filosz-balesetek ismerői tudják, hogy a szerkesztendő példány a szorgos olvasás közben az idők folyamán el is vészett és egy könyvtári másolatból kellett helyreállítani az eredeti szövegeket). Beszélnek a szakmában olyan ünneplésről is, amikor a tényleges születésnapon az ünnepeltnek címzett jókívánságok mellett megemlégették, hogy készült egy „emlékkönyv” is, majd hónapok múlva újabb ünneplés keretében átadták a kéziratot, és várható (talán évek múlva?) a kötet megjelenésének ugyancsak ünnepléssel egybekötött ünnepi alkalma is.²⁷

²⁴ Szerkesztette ROZSONDAI Marianne, Bp., Argumentum Kiadó, 2002, 433 l.

²⁵ A Klaniczay Tibor 70. születésnapjára tervezett kötet kéziratát kórházi ágyán még kézbe foghatta a súlyosan beteg ünnepelt, a gondosan szerkesztett emlékkönyv azonban már valóban csak az emlékezés gesztusa lehetett: *Klaniczay-emlékkönyv. Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerkesztette JANKOVICS József, Bp., Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete – Balassi Kiadó, 2004, 485 l. (Klaniczay Tibor bibliográfiáját összeállította: R. TAKÁCS Olga.)

²⁶ Szerkesztette KERÉNYI Ferenc, KECSKEMÉTI Gábor, Bp., Universitas Kiadó, 2000, 329 l.

²⁷ Az ünnepelt(ek) és a szerkesztők iránti tapintatból a könyvészeti hivatkozást ezúttal elhagyjuk.

Ha már az udvariasságnál tartunk: érdemes megnézni, miként köszöntik az előszavak szerzői vagy a szerkesztők az ünnepelteket. A legtöbb alkalommal ez a méltatás tükrözi az ünneplés és az ünneplők kapcsolatát, kifejezi a kollegiális, munkatársi elismerést, a tanítványi tiszteletet és a baráti szeretetet. Az ünneplők is többnyire gyűjtőnévvel szerepelnek, mint „barátok, tanítványok, tisztelők”, hangot kap a feltétel nélküli hódolat, amelynek egyedülálló példája a laudációk, alkalmi tisztelgések között *Árpád vezér köszöntése* is a *Honfoglalás* filmfőszerepét játszó Franco Nero tollából (Nemeskürty István tiszteletére) vagy a gálás bók is egy irodalomtörténész-nő iránt, „akit most kartársai és tanítványai negyedszázados fennállása alkalmából ezzel az ünnepi kötettel köszöntenek...” (az ünneplés hölgy akkor éppen háromszor negyedszázados volt).²⁸ Van olyan eset, ahol a barátok, kollégák kellő önironiával rendelkeznek, mint Szajbély Mihály, aki „a javíthatatlanok és telhetetlenek” nevében köszönti Csetri Lajost²⁹, van, ahol a hivatalos „kollegiális” viszony megnevezését a szerzők tudatosan kerülik, a fiatalabbak tanítványként, a korban közelebb állók barátként jelölik meg magukat.³⁰ A kollegiális vagy tanítványi kapcsolat megjelenítésének jellemzője, hogy az emlékkönyvek gyakran rejtenek apró titkokat olyan megjegyzések formájában, amelyre – szerencsés esetben(?) – csak az ünneplés és az ünneplő tudja a magyarázatot. A 16. századi nyomdatörténet kutatói nemigen gondolhatnak arra, hogy *A kolozsvári Heltai-nyomda és a krakkói Aleksy Rodecki* c. tanulmányt az orosz irodalomtörténet művelőjeként és József Attila kutatójaként egyaránt kiváló Szőke György emlékkönyvében kell keresni,³¹ és magyarázatot csak a tanulmány-szerző Balázs Mihály egyik jegyzetéből kapunk, miszerint „e sorok írója az 1960-as évek második felében Keserű Bálint és Szőke György ösztönzésére kezdte el tanulmányozni” a témát. Ugyanebben a kötetben olvasható – több régimagyaros dolgozat mellett³² – Horváth Iván *Aenigma*-elemzése, amelynek kiinduló gondolata szerint a szerző 1970-ben erről a témáról tartott tudományos diákköri előadást, Szőke György pedig már tanárként hozzászólt.³³ Ugyancsak tanár-tanítvány kapcsolatára utal Balázs Mihály dolgozata Kovács Sándor Iván emlékkönyvében (*Javaslat egy attribúcióra. Megkésett prozemináriumi dolgozat Szeged-*

²⁸ A megfajtást az olvasóra bízjuk.

²⁹ *Mesterek, tanítványok. Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Bp., 1999.

³⁰ *Fata libelli. A nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai*, szerkesztette P. VÁSÁRHELYI Judit, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2003, 398 l.

³¹ „*Szabad ötletek...*”. *Szőke György tiszteletére barátaitól és tanítványaitól*, szerkesztette KABDEBŐ Lóránt, RUTTKAY Helga, SZABÓNÉ HUSZÁRIK Magda, Miskolc, Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szabó Lőrinc Kutatóhely, é. n., 516 l.

³² KULCSÁR Péter, *Humanista szövegek kiadásának lehetőségei és módszerei*; KOVÁCS Sándor Iván, *A szőke Duna*; SZÁNTÓ Gábor András, *A Janus-krimi*.

³³ Úgy látszik, Balassi *Aenigmája* egyenesen emlékkönyvbe kívánczik. Kőszeghy Péter *Az aenigmatikus aenigma* c. elemzése a nyomdatörténész Borsa Gedeon tiszteletére összeállított kötetben jelent meg, ld. 30. jegyzet.

ről),³⁴ de azt már csak a beavatottak tudják, milyen hasonlóság alapján mutatta be Békés Enikő *Szókratész fiziognómiáját*.³⁵ Ugyancsak kevesek előtt ismeretes a *Kölcsey-apokrif* két sorának diszkrét célzása: „Csak épp nap éj cseréjében keres / Nappalra alvást, munkát éjszakára”.³⁶

A megjelenés formális jellemzőin túl nagyon nehéz az emlékkönyvek tudományos hozadékaról egyértelműen állást foglalni. Éppen az említett kiadási problémák miatt nagyon gyakran olyan tanulmányok kerülnek egy-egy emlékkönyvbe, amelyeket szerzőjük az alkalmi határidő szorításában hirtelen vetett papírra (mert baráti, munkahelyi okok miatt nem akart kimaradni a köszöntők sorából), vagy olyanok, amiket már évek óta őrizgetett, és egyéb fórum nem lévén, gyorsan megragadta a publikációs lehetőséget. Hozzájárul ehhez az is, ha a kötet címét nem szerencsésen választják meg. A cím ugyanis gyakran az ünnepelt személyiségére vagy kutatási területére utal, és nincs mögötte tematikusan megszerkesztett tanulmányegyüttes. (Az ilyen kötetek szerzőit többnyire a munkahelyi azonosság köti össze, tehát a tanulmányok a legváltozatosabb korszakokat képviselhetik.) Mert ki gondolná, hogy *A XIX. század vonzásában* cím alatt olyan tanulmányokat találunk, mint Hajnóczy Gábor: *Baldassar Castiglione és Raffaello levele X. Leo pápának*; Hargittay Emil: „*nincs oly rossz [!], melyben semmi jó nem találhatnék – a tolerancia és az ökumenizmus gondolata Pázmány műveiben*”; Nagy Imre: „*A História fundamentoma*” (*Intertextualitás és szerzőség a jezsuita vígjátékokban*); Szelestei N. László: *Adalékok Amade László ifjúkorához*; Vízkelety András: *A Leuveni Kódex sermója Árpád-házi Szent Erzsébet ünnepeire*. Ugyancsak elcsodálkozok az, aki a 18. és a 20. század, valamint a magyar-belga kapcsolatok kutatójának, Ferenczi Lászlónak az emlékkönyvében *Szapolyai Jánosról* olvas tanulmányt. A legmeglepőbb azonban a Miskolci Egyetem tanszékalapító professzorának, a Szabó Lőrinc-műhely megteremtőjének ünneplő kötete. Az irodalomtörténeti tanulmányok mellett, ahol szintén megtalálhatók a régiséggel foglalkozó írások is,³⁷ a következő dolgozatra bukkantunk: Dr. Hahn György – Dr. Dobos Endre – Dr. Molnár Judit: *Adatok a kőso magyarországi gazdaságtörténeti szerepére*. Amikor ugyanebben a kötetben az italianista Pál József megmagyarázásra érdemesnek tartja, miért áll elő reneszánsz témával („A dolgozat témája nem esik ugyan egybe a címzett tudós kutatásainak fő irányával, mindazonáltal a látott szépség feltétlen szeretete és a *concordantia doctrinae* megszállott tisztelete olyan eleme irodalomtörténeti tevékenységének, amely azzal a reménnyel tölti el e sorok íróját, hogy nem lesz talán érdektelen számára a középkori és a reneszánsz téma sem”), talán érdemelné pár szót az is, hogyan kerül a gazdaságtörténeti dolgozat e kötetbe és milyen szakmai érdeklődésre számítottak a szerkesztők? A régiségnek és modern irodalomnak az ünnepelt szakterületéhez illő összekapcsolódása teszi azonban ebben a kötetben is figyelemre méltóvá Kecskeméti Gábor dolgozatát, amely Szabó Lőrinc egy versének és Shake-

³⁴ „*Mint sok fát gyümölcszel...*”. *Tanulmányok Kovács Sándor Iván tiszteletére*, írták: barátai, kollégái és tanítványai, szerkesztette ORLOVSZKY Géza, Bp., 1997, 163 l.

³⁵ *Jankovics...* (3. jegyzet).

³⁶ Közreadja és magyarázza MEZEI Márta (5. jegyzet).

³⁷ Ld. 23. jegyzet. Benne: HELTAI János, *Rövid esettanulmány az irodalomtörténet-írás működési mechanizmusáról* (Az *Itinerarium Catholicum* valódi szerzője); SZÖRÉNYI László, *Szent Gelért a magyar irodalmi hagyományban*.

speare-fordításának a régi magyar irodalomban gyökeredző előzményéről értekezik (A huszonhatodik év 62. szonettjének motívumtörténetéhez).

A szerkesztői szempontok hiánya miatt a kötetben sorakozó tanulmányok leggyakoribb vezérlő elve a szerzői betűrend, amely automatizmusával kizár minden sértődési lehetőséget. A nagyobb korszakokat átfogó kötetek alkalmazzák a témák időrendjét is, amely aztán a kötet egyetlen szerkesztési elvévé válik. Sajnálatosan kevés az olyan emlékkönyv, ahol a témaválasztás szigorúan kötődik az ünnepelt személyéhez, kutatási területeihez, tehát a kötetet kézbevevő olvasó első pillantásra tudja, mely korszakból, milyen érdeklődési területről fog szakirodalmat találni. Igaz, néha még a szakterület ismerete sem segít. Szepsi Csombor Márton ismeretlen egyleveles nyomtatványának fotómásolata cím hiányában akkor is elveszik a szakmai érdeklődők számára, ha esetleg sejtik, hogy a Szepsi Csombor-kritikai kiadás szöveggondozójának emlékkötetében kell keresni.³⁸ Feltehetően kevesen tudják, hogy Imre Mihály: *A török-magyar küzdelmek a XV–XVII. századi nyugat-európai retorikai irodalomban* c. tanulmánya a 20. századi magyar irodalomtörténettel foglalkozó Tamás Attila tiszteletére készült emlékkönyvben található és közlését a hajdani tanítványi, majd kollegiális kapcsolat indokolja.³⁹ Ugyancsak törheti a fejét az, aki Szőrényi László: *Petrarca eszmetörténeti hatása a XVI–XVIII. századi magyar irodalomra* c. tanulmánya után nyomoz a tematikus emlékkönyvekben, hiszen a dolgozat ismét a 20. századi irodalomtörténet-írás tudós művelője, Kenyeres Zoltán előtti tisztelgésnek jelent meg.⁴⁰ Szerencsésen megengedő címmel gyűjtötték egybe a Szegedy-Maszák Mihályt köszöntő tanulmányokat az emlékkönyv szerkesztői, a *Látókörök metszése*⁴¹ ugyan nem utal rá, mégis megengedi, hogy a modern irodalomtörténeti és -elméleti tanulmányok közé Janus Pannonius is bekerüljön (Szőrényi László: *Omnia Calliope concentu temperet uno! Panegyricus és eposz Janus Pannoniusnál*). A Gyöngyösi-kultusz újraélesztéséről és a kritikai kiadás műhelyitkairól Jankovics József a Pozsonyi *Új Szóban* nyilatkozott, bizonyára örömmel olvassák azonban az interjút mindazok, akik a Pomogáts Béla hetvenedik születésnapjára készült emlékkönyvben véletlenül rátalálnak (*Gyöngyösi redivivus. Az új életre kelt Gyöngyösi. Csehy Zoltán beszélgetése Jankovics Józseffel*).⁴² Csak múzeumi terjesztésben elérhető és elsősorban a tárgyi kultúra emlékeivel foglalkozik az az impozáns tanulmánykötet, amellyel a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatóját, Bodó Sándort köszöntötték tisztelei. A kötetben három „régimagyaros” dolgozat is olvasható (egyik sem tárgyi emlékhöz kapcsolódik). Bitskey István *Mesterségdícsérő énekek a kora újkori Magyarországon*, Kilián István *Költészet és matematika a régi magyar irodalomban* c. tanulmányával szerepel a kiadványban és harmadikként – a Zrínyi-kutatás kevésbé ismert ada-

³⁸ *Septuagesimo anno humanissime peracto. Tanulmányok Kulcsár Péter 70. születésnapjára*, Miskolc, 2004. Karácsony hava (Publicatione Universitatis Miskolciensis Sectio Philosophica, Tom. IX. Fasc. 4.), 271 l.

³⁹ Ld. 20. jegyzet. (Ugyanebben a kötetben olvasható SZŐRÉNYI László, *Az epikureus praemachiavellista és Mátyás király udvara: Callimachus Experiens* c. tanulmánya is.)

⁴⁰ *Kenyeres Zoltán-emlékkönyv. Értés – megértés*, szerkesztette SZABÓ B. István, Bp., Anonymus Kiadó, 2004, 560 l.

⁴¹ *Írások Szegedy-Maszák Mihály születésnapjára*, szerkesztette ZEMPLÉNYI Ferenc, KULCSÁR SZABÓ Ernő [etc.], Bp., Gondolat Kiadói Kör, 2003, 562 l.

⁴² *Pomogáts-változatok*, szerkesztette ANGYALOSI Gergely, Bp., Littera Nova, 2005, 179 l. (Ugyanebben a kötetben olvasható SZŐRÉNYI László, *Rákóczi, a feledékeny remete* c. esszéje is.)

lékaként Jung Károly fejt föl egy Zrínyi-locust (*Hol is van az „eb hel”, avagy döglött kutya-e a „holt eb”*. További adatok egy Zrínyi-locus értelmezéséhez).⁴³

Különösen fontos ez, hiszen az emlékkönyvek jó részének – a sürgető határidők miatt – nincs névmutatója, a jól hangzó, ám kevésbé informatív idézet-címek pedig még a terület betájolását is megnehezítik. Pl. Bárczi Ildikó: *Amicitia*; Ritoókné Szalay Ágnes: *A veszprémi Camena*; Kulcsár Péter: *Ars historica*; Latzkovits Miklós: *Colloquium (Szövegközlés és értelmezési kísérlet)*; Ferenc Postma: „*Franeckera, az igaz keresztényeknek híres akadémiajuk benne*”; Pók Attila: *Ordo ab Chaos*.

A mintaszerűen szerkesztett emlékkönyvek közül két történész-kiadványt emelnék ki (amelyekben vannak irodalomtörténeti érdekű dolgozatok is). A Kalmár János által szerkesztett *Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára* szervező ereje, hogy a tanítványok tudják, a professzorasszony „tanulmányai megírásához javarészt kiadatlan forrásanyagot használ fel, s erre igyekszik nevelni növendékeit is”. Ezért remélik, hogy a méltó ünneplést éppen egy forráskiadvánnyal teszik emlékezetessé. A 15–20. századi források közlése ugyan nagy intervallumot ölel fel, azonban a kötet jól körülhatárolt műfaja mégis egységessé és alapműként használhatóvá teszi. A *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* című kötet Fodor Pál, Pálffy Géza és Tóth István György szerkesztői, szervezői munkáját dicséri, akik előszavukban célkitűzésüket világosan kifejtették: „csak az ő korszakával, a 15–17. századi magyar történelemmel foglalkozó történészeket kérünk fel a kötetben való részvételre. Tőlük viszont azt kértük, hogy ne egyszerűen egy érdekes közleményt, hanem olyan átfogóbb jellegű tanulmányt adjanak, amely jól jellemzi saját munkásságukat. Reményeink szerint ugyanis így nem egyszerűen egy szép és érdekes kötet emlékezik meg Szakály Ferencről, hanem egy olyan tanulmány-gyűjtemény, amely a továbbiakban a törökkori kutatások megkerülhetetlen kézikönyve lesz”.⁴⁴

A történészi szakkritikára méltán igényt tartó kötet valóban messzemenően teljesítette feladatát.

„A közös szellemi kalandnak szánt kötetből így lett fájdalmas emlékezés” a Tarnai-emlékkönyv esetében is. A 70. születésnapra tervezett kötet munkálatai közben ismét közbeszólt az elkerülhetetlen sors. A szerkesztő, Kecskeméti Gábor már a visszaemlékezés fájdalmával és a mesterhez méltó szigorral fogalmazhatta meg: „mert naponta »újabb rajok telepszenek a tanítómesterekhez«, meg kell még mutatnunk nekik, amit tanultunk, s azt is, hogy kitől. Fel kell fednünk, milyen utakról van tudomásunk, hogyan lehet járni és hova lehet eljutni azokon. Ezért kellett ezt a kötetet mégis elkészítenünk”.⁴⁵

Az ilyen szigorú elvek szerint megszabott, tematikus összeállítás azonban ritka. Az emlékkönyvek gyakrabban maradnak az alkalmi ünneplés szintjén, ke-

⁴³ *Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére 60. születésnapja alkalmából*, szerkesztette VIGA Gyula, HOLLÓ Szilvia Andrea, CS. SCHWALM Edit, Bp., Archaeolingua, 2003, 609 l.

⁴⁴ Bp., MTA TKI Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, 2002, 571 l.

⁴⁵ *Tarnai Andor-emlékkönyv*, szerkesztette KECSKEMÉTI Gábor, munkatársak HARGITTAY Emil, THIMÁR Attila, Bp., Universitas Kiadó, 1996 (*Historia Litteraria*, 2), 352 l. (Tarnai Andor bibliográfiáját összeállította: KECSKEMÉTI Gábor, NÉMETH S. Katalin.)

vésbé válnak nélkülözhetetlen kézikönyvvé. A csak emlékkönyvekben megjelent tanulmányok pedig szinte elfelejtődnek... Amikor összeállításunkat elkezdtük, nem teljes feltárássra törekedtünk, hanem arra, hogy felhívjuk a figyelmet: égető szükség lenne – legalább a régi magyar irodalmat érintő területen – az emlékkönyvek analitikus feldolgozására, hogy a köszöntő kötetek éljenek és ne váljanak értékes tudományos eredmények temetőjévé.

Katalin S. Németh

ÜBER MODE DER FESTSCHRIFTEN

Der Aufsatz beschäftigt sich mit den Festschriften, welche aus jubilären Anlässen zusammengestellt sind. Der ironische Annäherungsversuch hat das Ziel, literaturgeschichtliche Festschriften mit frühneuzeitlichem Inhalt in Betracht zu ziehen. Die Autorin macht darauf aufmerksam, dass ohne eine fachbibliographische Bearbeitung die wertvollen Mitteilungen der Festschriften für die spätere Forschung unerreichbar bleiben und in Vergessenheit geraten. Die Lehre der Untersuchung der Festschriften ist besonders für die Redakteure der zukünftigen Festschriften wichtig.